

Г.Б. Ниетбаева¹, Ж.У. Шегебай¹

¹Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан

ПСИХОЛОГ ТҮЛЕКТЕРІНІҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІНЕ БЕЙІМДЕЛУІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада психологтардың кәсіби қызметке бейімделуінің психологиялық-педагогикалық моделі келтірілген. Оның негізін профессор А.А. Вербицкий жазған контекстік білім беру теориясы мен технологиясы құрайды. Педагогикалық технологиялар және осы теорияның негізгі принциптері егжей-тегжейлі сипатталған. Кәсіби қызметке бейімделудің тиімділігіне әсер ететін жаңадан келген мамандарды психологиялық-педагогикалық қолдаудың негізгі факторлары мен шарттары анықталды. Ұсынылған модель мотивациялық компонентті және жаңа маманның танымдық қажеттіліктерін сақтай отырып, оның психологиялық қиындықтар деңгейін төмендету және кәсіби қызметке бейімделу мерзімін азайту мәселесін шеше отырып, оқудан квази-кәсіби қызметке біртіндеп ауысуды біріктіруге мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: контекстік білім берудің теориясы мен технологиясы, кәсіби қызмет, психологиялық-педагогикалық бейімделу, педагогикалық технологиялар.

Ниетбаева Г.Б.¹, Шегебай Ж.У.¹

¹Казакский национальный педагогический университет имени Абая, Казахстан, г. Алматы

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ АДАПТАЦИИ ВЫПУСКНИКОВ-ПСИХОЛОГОВ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

В статье представлена психолого-педагогическая модель адаптации выпускников-психологов к профессиональной деятельности. Ее основу составляет теория и технология контекстного образования, автором которой является профессор А.А. Вербицкий. Подробно описаны педагогические технологии и базовые принципы данной теории. Выделены ключевые факторы и условия психолого-педагогического сопровождения начинающих специалистов, влияющие на эффективность адаптации к профессиональной деятельности. Представленная модель позволяет интегрировать постепенный переход от учебной к квази-профессиональной к последующей профессиональной деятельности, с сохранением мотивационного компонента и познавательных потребностей начинающего специалиста, решая задачу снижения у него уровня психологических трудностей и уменьшения срока адаптации к профессиональной деятельности.

Ключевые слова: теория и технология контекстного образования, профессиональная деятельность, психолого-педагогическая адаптация, педагогические технологии.

G.B. Nietbaeva¹, Zh.U. Shegebay¹

¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Kazakhstan, Almaty

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF ADAPTATION OF PSYCHOLOGY GRADUATES TO PROFESSIONAL ACTIVITY

Abstract

The article presents a psychological and pedagogical model of adaptation of graduate psychologists to professional activities. It is based on the theory and technology of contextual

education, the author of which is Professor A.A. Verbitsky. The pedagogical technologies and the basic principles of this theory are described in detail. The key factors and conditions of psychological and pedagogical support of novice specialists that affect the effectiveness of adaptation to professional activity are identified. The presented model allows integrating the gradual transition from academic to quasi-professional to subsequent professional activity, while preserving the motivational component and cognitive needs of a novice specialist, solving the problem of reducing the level of psychological difficulties and reducing the period of adaptation to professional activity

Key words: *theory and technology of contextual education, professional activity, psychological and pedagogical adaptation, pedagogical technologies.*

Қазіргі уақытта психологиялық кеңес беру қоғамда сұраныс пен танымалдылыққа ие. Адам туралы әртүрлі білімдердің болуы мамандардың өзін-өзі кәсіби тұрғыда танытуына үлкен мүмкіндік беруде. Алайда, жас мамандарды психологиялық кеңес беруге қалыптасқан жүйе бойынша, яғни, мұғалімнен-оқушыға, дәріс немесе семинар түрінде дайындау, бүгінгі қоғамның сұранысына сай кәсіби қызметкер әзірлей алмайды. Бұл білім беру жүйесінің жұмыс принцип-терін түбегейлі қайта қарастыруды, өткен дәуірден мұраға қалған идеяларды өзгерту және айтарлықтай түзетулер енгізу қажет екенін айқындап тұр.

Жас маман даярайтын ЖОО негізгі тәжірибесі көбінесе, студентке, «шаблондық» білімді беру болып табылады, ал жұмыс берушінің міндеті – жаңа уақыттың сын-қатерлеріне дайындалған «дайын маманды» жұмысқа алу. Мұнда білім беру жүйесі мен еңбек нарығындағы сәйкессіз-дікті байқауға болады. Қазіргі заманғы түлектен жұмыс берушілер нақты дағдыларды, білімді, іскерлікті, сондай-ақ міндеттерді шешуге креативті тәсілді талап етеді.

Жас маманның ЖОО оқу кезеңі оның әлеуметтік жетілуімен, қарқынды моральдық-эстетикалық қалыптасуымен, кәсіби өмір жолын модельдеумен, өмірге деген рефлексиялық көзқарасының даму кезеңімен сәйкес келетіні белгілі. Студент қоршаған ортаның мақсатты әсерінің объектісі ғана емес, өзін және қоршаған ортаны қалыптастырудың белсенді субъектісі ретінде әрекет ететіні түсінікті. Жас маманға жұмысқа орналасу кезінде жылдам бейімделуге көмектесетін қасиеттерді қалыптастыруға көмектесуге болады [1].

Жұмыс берушілер қандай қасиеттерді бағалайды?

- ойлау кеңдігі;
- белсенділік және көшбасшылық қасиеттер;
- шығармашылық;
- кәсіби ынта;
- тұлғалық жетілу;
- мақсат қою және оларға жету мүмкіндігі;
- эмоцияны бақылау және психологияны білу.

Ал келесі қасиеттерді маңызды деп атап көрсетеді.

- жас маманның жалпы даму деңгейі және базалық білімі;
- жүйелі ойлау қабілеті, үлкен көлемде ақпаратты өңдеу және негізгі заттарды оқшаулау мүмкіндігі;
- алған білімдерін іс жүзінде қолдана білу, командалық жұмыс дағдылары, үнемі оқуға деген ықылас пен ынта;
- мансапқа ұмтылу, мақсаттылық, маман ретінде өзін-өзі бағалаудың жеткіліктілігі.

Бітіруші психологтардың кәсіби қызметіне бейімделуінің психологиялық-педагогикалық моделін әзірлеу негізінде контекстік білім беру теориясы мен технологиясы жатыр. Бұл теорияның негізгі көздеріне:

1. Қызмет теориясы. Отандық психологияда дамыған әлеуметтік тәжірибені игерудің психикалық құбылыстарын зерттеудің әдіснамалық және теориялық принциптерінің жүйесі ретінде.

2. Әр түрлі педагогикалық технологиялардың көмегімен оқытуды ұйымдастырудың инновациялық тәжірибесі.

3. «Контекст» санаты білім алушының санасында оның нақты жағдайдағы мінез-құлқы мен қызметінің ішкі және сыртқы жағдайларының көрінісі ретінде.

Бұл ретте оқу процесін тікелей кәсіби қызметке кіріктіру маңызды құрамдас бөлік болып табылады. Мәтінмәндік білім беру теориясындағы ең маңыздыларының бірі болып табылатын қызмет теориясына сәйкес мақсаттар белгілі бір күрделілік деңгейіндегі әрекеттерді орындауға қол жеткізуді білдіреді [2].

Заманауи педагогикалық технологиялардың негізгі қасиеттері мен құрылымына сүйене отырып, модельді әзірлеу үшін келесі критерийлер анықталды:

1. Жүйелілік. Педагогикалық технология жүйенің барлық белгілерін қамту керек: процестің логикасы, оның барлық бөліктерінің өзара байланысы, тұтастық.

2. Технологиялығы. Оқыту моделі негізгі әдіснамалық талаптарды (технологиялылық критерийлерін) қанағаттандыруы тиіс.

3. Тұжырымдамалық. Белгілі бір ғылыми тұжырымдамаға сүйену, оның ішінде білім беру мақсаттарына жетудің философиялық, психологиялық, дидактикалық және әлеуметтік педагогикалық негіздемесі бар. Бұл зерттеуде тұжырымдамалық негіз - Контекстік оқыту технология-ларын қолдана отырып, контекстік білім беру теориясы болып табылады.

4. Басқарылуы. Диагностикалық мүмкіндікті болжайды, мақсат қою, жоспарлау, оқу процесін жобалау, кезең-кезеңмен диагностикалау, құралдармен және әдістер мен нәтижелерді түзету.

5. Тиімділік. Бәсекелестік жағдайларға төтеп беру мүмкіндігі, тиімді нәтижелерді көрсету, оқытудың жоғары стандартына қол жеткізуге кепілдік беру [3].

Мәтінмәндік білім беру теориясының негіздері мен принциптерін ұстану оқушының кәсіби қызметіне ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік тәжірибені игеру процесін жеделдетеді.

Осылайша, Контекстік оқыту технологияларын қолдана отырып, контекстік білім беру теориясына, сондай-ақ жоғарыда аталған іс-қимыл алгоритмдеріне сүйене отырып, психологтарды кәсіби қызметке психологиялық-педагогикалық бейімдеудің моделі жасалды. Контекстік оқытудың педагогикалық технологиялары оқытушыға оқытудың әртүрлі формалары мен әдістерін таңдауға кең мүмкіндік береді. Бұл ретте оқу процесін тікелей кәсіби қызметке кіріктіру маңызды құрамдас бөлік болып табылады.

Жасалған іс-әрекеттер алгоритміне сәйкес психологтарды кәсіби қызметке психологиялық-педагогикалық бейімдеудің моделі жасалды: «Психологиялық кеңес беру шеберханасы: кәсіби қызметін бастаған психологтар үшін тағылымдама». Мақсаты-психолог-түлектерді кәсіби қызметке бейімдеудің тиімді психологиялық-педагогикалық моделін құру; кәсіби қызметін жаңа бастаған маманның білім беруден кәсіби қызметке көшу кезіндегі бейімделу мерзімін азайту; кәсіби жолдың басындағы психологиялық қиындықтар деңгейін төмендету.

Біз ұсынған модель кәсіби қызметке сәтті бейімделу процесін үш негізгі деңгейде қарастырады:

1. Когнитивті құрамдас бөлігі. Психолог-консультанттың кәсіби қызметінің принциптері мен негіздерін түсіну; пәннің теориялық негіздерін білу; рәсімдер туралы анық және айқын түсінік және психологиялық сессияны өткізу қағидалары.

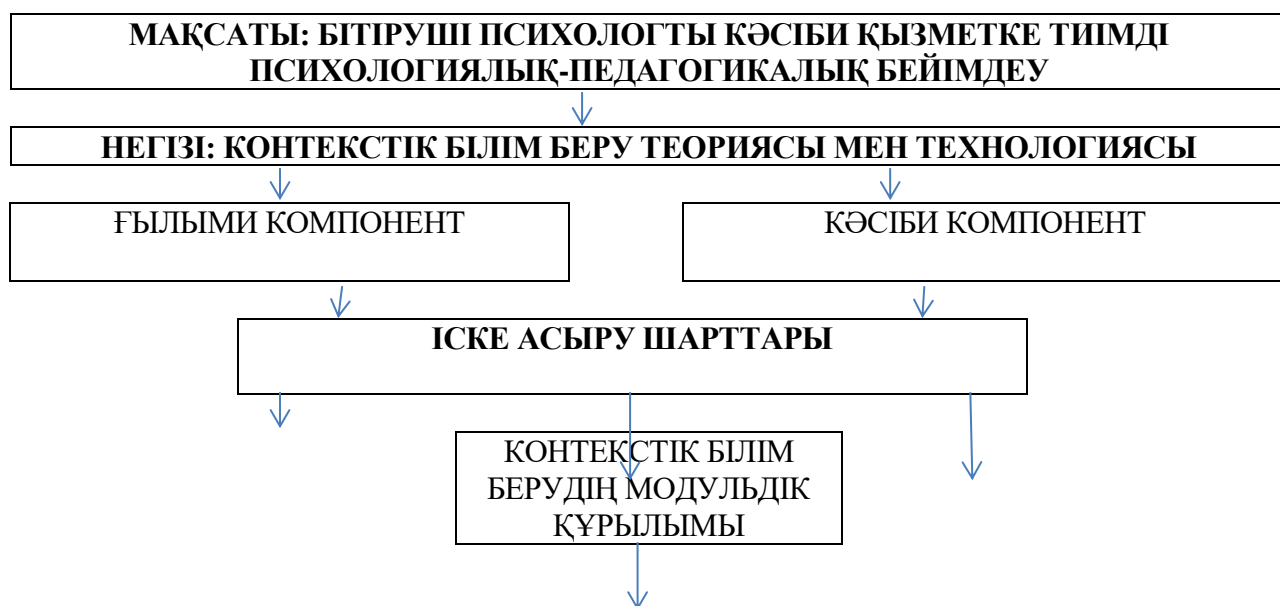
2. Психологиялық компонент. Кәсіби қызметті бастамас бұрын психо-эмоционалды стресс деңгейінің төмендеуі; психологиялық тосқауылдың және "біліксіздік" сезімінің болмауы; өзіне деген сенімділік, жұмыс істеуге және кәсіпте дамуға деген ұмтылыс.

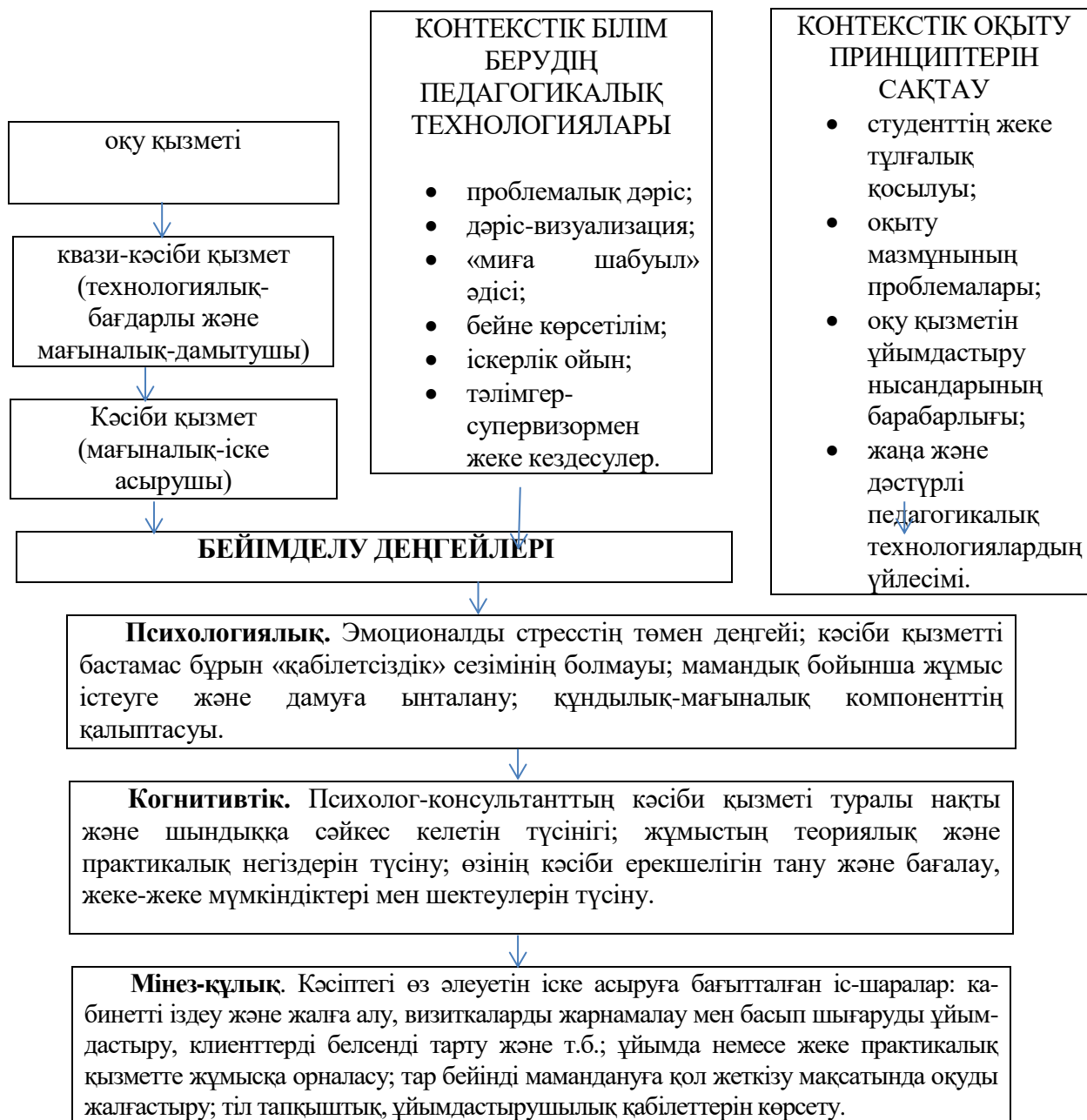
3. Мінез-құлық компоненті. Негізгі қызметпен қоса мамандық бойынша жұмысқа орналас-тыру немесе жеке практика.

Контекстік білім теориясының тағы бір маңызды категориялық элементі - әрекет пен әрекет ету. «Сөздің шынайы мағынасындағы әрекет (поступок) – бұл адамның кез-келген әрекеті емес, тек адамның басқа адамдарға, қоғамға, әлеуметтік нормаларға, қоғамдық

моральға саналы қатынасы [4]. Контекстік білім беру теориясының міндеттері алынған білім мен дағдыларды тікелей кәсіби қызметте қолдана білу, сонымен қатар оқу процесінде әр студенттің жеке тәжірибесін алуы болып табылады. Бұл міндеттер жас мамандардың жалпы мәдени және кәсіби құзыреттерін қалыптастыру мақсаттарына қол жеткізуге арналған контекстік оқытудың педагогикалық технологияларының көмегімен жүзеге асырылады: контекстік типтегі дәрістер (проблемалық, дәріс-визуализация, жоспарланған қателіктері бар дәрістер), іскерлік ойын, нақты жағдайды талдау әдісі, рөлдерді ойнау және т.б. Осы педагогикалық технологияларды іске асыру мақсаты – студентті кәсіби контекстке енгізу; болашақ мамандықтың ерекшеліктері мен айырма-шылықтарын таныстыру; кәсіби қызметке жауапты және дәлелді көзқарасты қалыптастыру.

1–сурет. Психолог мамандарының кәсіби қызметіне психологиялық-педагогикалық бейімделу моделі

КОНТЕКСТІК БІЛІМ БЕРУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

- проблемалық дәріс;
- дәріс-визуализация;
- «миға шабуыл» әдісі;
- бейне көрсетілім;
- іскерлік ойын;
- тәлімгер-супервизормен жеке кездесулер.

КОНТЕКСТІК ОҚЫТУ ПРИНЦИПТЕРІН САҚТАУ

- студенттің жеке тұлғалық қосылуы;
- оқыту мазмұнының проблемалары;
- оқу қызметін ұйымдастыру нысандарының барабарлығы;
- жаңа және дәстүрлі педагогикалық технологиялардың үйлесімі.

1-суретте көрсетілген мәліметтерге сүйенсек, студенттің академиялық оқу қызметінен кәсіби, содан кейін оқу-кәсіби қызметке біртіндеп ауысуы есебінен жүзеге асырылатын кәсіби қызметті әдістемелік және дәйекті модельдеу болжамы жасалған.

Кәсіби қызметке сәтті бейімделудің негізгі критерийлерін анықтағаннан кейін мазмұны бойынша тиісті оқу материалын таңдау міндеті қойылды. Негізгі факторлар: уақыт бойынша шектеу (3 ай), оқу материалының іс жүзінде бағдарланған мазмұны, әдістемелік кешеннің қолжетімділігі, кәсіби қызметке барынша жақындатылған оқыту нысаны мен әдістері болып табылады.

Психолог түлектерінің кәсіби қызметке психологиялық-педагогикалық бейімделу моделін жасауға негіз болған Контекстік оқыту технологияларын қолдану, контекстік білім берудің барлық негізгі принциптеріне сәйкес келеді:

1) студенттің оқу қызметіне тұлғалық-мағыналық қосылуын психологиялық-педагогикалық қамтамасыз ету қағидаты;

2) студенттердің оқу іс-әрекетінде мамандардың кәсіби қызметінің тұтас мазмұнын, нысандары мен шарттарын дәйекті модельдеу;

3) білім беру процесіндегі оқыту мазмұнының және оны өрістету процесінің проблемалары;

4) білім беру мақсаттары мен мазмұнына студенттердің оқу қызметін ұйымдастыру нысандарының барабарлығы;

5) білім беру процесі субъектілерінің өзара бірлескен қызметінің, тұлғааралық өзара іс-қимылы мен диалогтық қарым-қатынасының жетекші рөлі (оқытушы мен студенттердің, студенттердің өзара);

6) жаңа және дәстүрлі педагогикалық технологиялардың негізделген комбинациясы;

7) ашықтық қағидаты – нақты мақсаттарға қол жеткізу үшін білім беру процесіндегі оқыту мен тәрбиелеу мақсаттары бар кез-келген педагогикалық технологиялар ұсынған теориялар мен тәсілдерді қолдану;

8) әрбір білім алушының танымдық, әлеуметтік және рухани-адамгершілік тәжірибесінде қалыптасқан мәдениаралық ерекшеліктерін есепке алу;

9) кәсіби тұлғаны оқыту мен тәрбиелеудің бірлігі.

Осылайша, контекстік білім беру теориясы мен технологиясының қағидаттарын сақтай отырып, бітіруші психологтарды кәсіби қызметке кезең-кезеңімен «енгізу» моделі кәсіби қызметін жаңа бастаған мамандарға өнімді әлеуметтік-кәсіби қызмет тәжірибесі мен кәсіби құзыреттер алуға көмектеседі. Бұл модельдің маңызды артықшылығы - студенттің бастапқы белсенділігі, ол оқудың алғашқы күндерінен бастап болашақ мамандыққа деген мотивацияның жоғары деңгейін қалыптастырады және студенттің кәсіби қызметке психологиялық-педагогикалық бейімделуіне көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Verbickij A.A. *Teoriya i tekhnologiya kontekstnogo obrazovaniya: Oқи құралы.* – М., 2017.
2. Verbickij A.A. *Pedagogicheskie tekhnologii v kontekstnom obuchenii // Pedagogika i psihologiya obrazovaniya. 2009. № 3. – S. 48-54.*
3. Rubinshtejn s. *ZHalpy psihologiya negizderi.* – М., 1989. Т. II.
4. Slastenin V.A., Isaev I.F. *SHiyanov E.N. Pedagogika: ZHоғары pedagogikalық оқи орындарынуң studentterine арналған оқи құралы/ red. V.A. Slastenina.* – М., 2002.